

JÓZEF MUSZYŃSKI

PROBLEM PRZYNALEŻNOŚCI PAŃSTWOWEJ SAARY DO 1949 ROKU

WSTĘP

Dnia 1. 1. 1957 r., na mocy porozumienia niemiecko-francuskiego podpisanego 27. 10. 1956 r. w Luksemburgu, Saara została powtórnie wcielona politycznie do Niemiec zachodnich. Gospodarcze włączenie Saary do organizmu NRF, ze względu na skomplikowany charakter tego procesu, miało nastąpić w terminie późniejszym, najdalej jednak do dn. 31. 12. 1959 r.

W dniu tym zakończył się więc wieloletni spór między Francją a NRF o przynależność Saary. Francuska polityka w stosunku do tego okręgu okazała się bezowocna. Francja stopniowo zajmowała terytorium niemieckie, wcielając je do gospodarki francuskiej, najpierw przez wprowadzenie granicy celnej między Saarą a Niemcami, następnie przez wycofanie z obiegu w granicach okręgu Saary waluty niemieckiej, wreszcie przez reformy administracyjne i prawodawcze. Jednak mimo tych różnych zabiegów kolejnych rządów francuskich o odizolowanie Saary od wpływów niemieckich — w ostatecznym efekcie obszar ten, podobnie jak po plebiscycie w 1935 r., znalazł się ponownie w granicach Niemiec.

Powikłane losy polityczne tego terytorium należącego raz do Francji, raz do Niemiec, czynią zeń ciekawy przyczynek do poznania rozwoju politycznego powojennej Europy zachodniej, w szczególności do kształtowania się stosunków niemiecko-francuskich i rozwoju tzw. integracji zachodnioeuropejskiej. Ten jeden z najbardziej uprzemysłowionych obszarów Europy był przez długie lata punktem zapalnym w stosunkach między Francją a NRF. Elementy tego konfliktu wpływały nie tylko na oba zainteresowane państwa, lecz również oddziaływały hamująco na proces jednoczenia się Europy zachodniej i ściślejszego wiązania się państw Europy zachodniej w ramach wspólnoty atlantyckiej.

I. SAARA W PLANACH WIELKIEJ CZWÓRKI

a) Problem Saary przed końcem wojny z Niemcami

Przedstawiciele wielkich mocarstw koalicji antyhitlerowskiej rozpatrując zagadnienia, jakie wylaniały się w miarę zbliżania się całkowitej klęski III Rzeszy, dyskutowali również nad problemami zachodniej granicy Niemiec. W ramach tego zagadnienia sprawa Saary zajmowała miejsce poczesne, zarówno ze względu na charakter przemysłowy tego okręgu, jak i ze względu na stanowisko Francji, która od poparcia jej zdania wobec przyszłości Saary

uzależniała swój stosunek do innych projektów wielkich mocarstw¹. Przyszłe powojenne losy Saary rozpatrywane były w ścisłym związku z aktualnymi przez dłuższy czas planami podziału pokonanych Niemiec na szereg odrębnych państw. Plany rozczłonkowania Niemiec były przedmiotem rozmów angielsko-radzieckich i angielsko-amerykańskich już w grudniu 1941 r.². Zagadnieniu temu poświęcone było nawet oświadczenie złożone w angielskiej Izbie Gmin przez min. Edena w dn. 9. 10. 1942 r.³.

Ze strony amerykańskiej inicjatywa rozczłonkowania Niemiec została wysunięta przez podsekretarza stanu Summer Welleśa. Plan Summer Welleśa przewidywał podział Niemiec na trzy państwa: południowo-zachodnie, północno-zachodnie i północno-wschodnie. Saara miała wchodzić w skład państwa północno-zachodniego⁴. Istniały też inne plany podziału Niemiec na trzy, pięć względnie siedem oddzielnych części⁵.

Szerszym niejako rozwinięciem koncepcji Summer Welleśa był tzw. plan Henry Morgenthaua, sekretarza skarbu w rządzie Roosevelta. Plan ten przewidywał m. in., że Nadrenia i Saara zostaną odstąpione Francji⁶. Plan Morgenthaua przedstawiony Churchillowi i Rooseveltowi na konferencji w Quebecu 15. 9. 1944 r. został przez nich tam podpisany. Mimo jednak początkowej aprobaty planu, Roosevelt cofnął swoją zgodę na ten projekt, a tym samym koncepcja ta nie stała się nigdy oficjalnie wysunięta przez Stany Zjednoczone. Jednak mimo braku oficjalnej aprobaty dla koncepcji Morgenthaua, plan jego nie przestał być aktualny. Znalazł się on powtórnie na forum obrad w trakcie konferencji Wielkiej Trójki w Teheranie. Z planem podziału Niemiec na 5 autonomicznych państw i 3 terytoria pod kontrolą międzynarodową wystąpił wówczas Roosevelt⁷. Plan jego zakładał utworzenie autonomicznych państw na terenie byłych Prus, północno-zachodnich Niemiec (z Hannoverem włącznie), Saksonii z Lipskiem, Hessen-Darmstadt, Hessen-Kassel, na obszarze położonym w południowej części Renu. Pięte państwo obejmować miało Bawarię, Badenię i Wirtembergię. Obszarami umiędzynarodowionymi miały zostać — w myśl tego projektu — Kilonia wraz z Kanałem Kilońskim i Hamburgiem, Zagłębie Ruhry oraz Saara. Kontrolę nad tymi terytoriami miała pełnić ONZ.

¹ S. Zabieliño, *Ewolucja stanowiska Francji w sprawie Niemiec*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 1/2 1949, s. 202—229.

² B. Meissner, *Russland, die Westmächte und Deutschland*. H. H. Nölke Verlag, Hamburg 1954, s. 23.

³ M. Balfour, J. Mair, *Four Power Control in Germany and Austria 1945—1946*. Oxford University Press 1956, s. 31.

⁴ B. Meissner, *op. cit.*, s. 23, przypis 46.

⁵ Ph. E. Mosely, *Die Friedenspläne der Alliierten und die Aufteilung Deutschlands*. „Europa Archiv” nr 10/1950, s. 3034.

⁶ B. Meissner, *op. cit.*, s. 47 przypis 143 oraz „A decade of American foreign policy”. *Basic documents 1941—1949*, Washington 1950, ed by the State Department, s. 502—505.

⁷ B. Meissner, *op. cit.*, s. 32.

Plany oddzielenia Nadrenii od Prus i utworzenia z niej niezależnego państwa względnie protektoratu, znalazły również przychylną ocenę w oczach Stalina. Ten punkt widzenia reprezentowany był przez rząd radziecki w Teheranie i w Jałcie oraz podczas wizyty Churchilla w Moskwie w październiku 1944 r., kiedy to Stalin skłaniał się do koncepcji międzynarodowej kontroli Zagłębia Ruhry, Saary i Kanału Kilońskiego⁸. Na konferencji jałtańskiej problem umiędzynarodowienia części Niemiec był szeroko omawiany. Również rząd angielski zgadzał się co do samej zasady⁹. Zastanawiano się tylko nad tym czy Zagłębie Ruhry i Saarę przyznać Francji, czy ewentualnie nadać temu terytorium niepodległość, czy też oddać je pod kontrolę jakiejś organizacji międzynarodowej do czasu definitywnego rozstrzygnięcia losów tych ziem¹⁰.

Na osobne omówienie zasługuje stanowisko Francji wobec Saary, reprezentowane przez Tymczasowy Rząd Republiki Francuskiej w Londynie. Dn. 10. 12. 1944 r. doszło do podpisania w Moskwie Traktatu Przymierza i Pomocy Wzajemnej między Republiką Francuską a ZSRR¹¹. W związku z tym obecni wówczas w Moskwie szef francuskiego Rządu Tymczasowego gen. de Gaulle i minister spraw zagranicznych Rządu Tymczasowego Bidault zostali przyjęci przez premiera Stalina. Szef rządu francuskiego oświadczył wówczas, że Niemcy winni być przesiedleni nie tylko poza wschodni brzeg Odry, ale i poza zachodni brzeg Renu. Podobne stanowisko reprezentował Bidault¹². Francuska koncepcja opierała się na zasadzie, że obszar Zagłębia Ruhry winien znaleźć się pod kontrolą władz międzynarodowych, które składałyby się głównie z funkcjonariuszy francuskich. Saara miała być również włączona do tego terytorium¹³.

Także podczas konferencji jałtańskiej gen. de Gaulle zabiegał o korekturę zachodniej granicy Niemiec na korzyść Francji. Oświadczył on Stalinowi i Rooseveltowi, że Ren stanowi naturalną granicę Francji i pragnie, aby wojska francuskie obsadziły jego linię¹⁴. U podstaw zabiegów rządu francuskiego, pragnącego oderwać Saarę i inne okręgi przemysłowe od Niemiec, leżało dążenie do zapobieżenia odradzania się niemieckiego potencjału wojennego przez pozbawienie Niemiec najważniejszych ośrodków przemysłowych oraz względy gospodarcze (ciężka sytuacja ekonomiczna Francji po wojnie). Posiadanie przez Francję Saary, a może nawet Zagłębia Ruhry, gwarantowało

⁸ M. Balfour, *op. cit.*, s. 41.

⁹ Por. wypowiedź Churchilla na konferencji jałtańskiej. W. Churchill, *The second world war*. London 1950—54, vol. VI, s. 306—308.

¹⁰ E. R. Stettinus, *Roosevelt and the Russians*. The Jalta Conference. Londyn 1950, s. 118.

¹¹ Tekst traktatu: „Zbiór Dokumentów” 1946, s. 237—241.

¹² B. Meissner, *op. cit.*, s. 37.

¹³ W. Wagner, *The Genesis of the Oder—Neisse Line*. Brentano Verlag, Stuttgart 1957, t. II, s. 168.

¹⁴ Stettinius, *op. cit.*, s. 99.

szybszą odbudowę zniszczeń wojennych i należyty rozwój gospodarczy kraju. Właśnie względy gospodarcze, w miarę zbliżającego się końca wojny, wysuwane były przez polityków francuskich na plan pierwszy. Wyraża to np. oświadczenie ministra Bidault na konferencji prasowej w San Francisco 2 maja 1945 r.¹⁵:

„Jeden fakt jest pewien — Francja potrzebuje węgla Saary. Węgiel Saary musi wrócić do Francji. Warunki kontroli nad Saarą i innymi terytoriami kontrolowanymi przez Francuzów będą zależeć od tego, co znajdziemy w Niemczech”.

Podobne momenty zostały poruszone w czasie przemówienia tegoż ministra przed francuskim Zgromadzeniem Narodowym dn. 17. 1. 1946 r.¹⁶:

„Kopalnie Saary przyznane Francji w Traktacie Wersalskim muszą ponownie stać się jej własnością, a terytorium Saary powinno być połączone z Francją unią celną i monetarną. Francuskie siły zbrojne powinny sprawować kontrolę nad tym obszarem aż do czasu uregulowania kwestii Saary między sojusznikami”.

Jeszcze wyraźniej cele rządu francuskiego sprecyzował Bidault w przemówieniu ogłoszonym w Lille dn. 7. 4. 1946 r.¹⁷. Roszczenia Francji w stosunku do Saary streścił on w następujących punktach:

- 1) Francja otrzyma tytuł własności kopalni węgla,
- 2) w Saarze musi być wprowadzony francuski system gospodarczy i monetarny,
- 3) Saara nie będzie podlegała kompetencjom Sojuszniczej Rady Kontroli,
- 4) Saara będzie okupowana przez wojska francuskie,
- 5) Francja obejmie pełną kontrolę nad tym obszarem,
- 6) wprowadzony w ten sposób nowy status polityczny zostanie w tym duchu z czasem zatwierdzony.

Jako dodatkowy aspekt uzasadniający francuskie roszczenia do Saary była wysuwana przez polityków francuskich sprawa bezpieczeństwa, a mianowicie stworzenie po wojnie takiej granicy niemiecko-francuskiej, która by uniemożliwiła ponowną agresję niemiecką. Taką gwarancją miała być naturalna granica niemiecko-francuska, jaką jest Ren. Przesunięcie granicy na tę rzekę powodowało, że tereny, które były zawsze źródłem potęgi gospodarczej Rzeszy, znajdowały się poza Niemcami. Ta argumentacja była również często wysuwana przez oficjalne osobistości francuskie¹⁸.

Na podstawie powyższych wypowiedzi można wnioskować, że projekty Francji odnośnie do Saary przewidywały autonomię tego obszaru na wzór

¹⁵ L. W. Holborn, *War and Peace Aims of the United Nations*. Boston, t. II, s. 892—893. Patrz również: J. Guillon, *Die Französische Aussenpolitik nach dem Kriege*. „Europa Archiv” 1952, s. 4653.

¹⁶ „Journal Officiel” *Débats parlementaires, Assemblée nationale* z 18. 1. 1946, s. 80.

¹⁷ „Keesing's Archiv der Gegenwart” 7/8, 4. 1946.

¹⁸ Por. wypowiedź gen. de Gaulle'a na konferencji prasowej 25. 1. 1945, w: J. Freymond, *The Saar Conflict 1945—1955*, London 1960, s. 6.

lat 1920—1935, bez możliwości powrotu do Niemiec. Ponieważ zaś przemysł Saary stanowi uzupełnienie przemysłu Alzacji i Lotaryngii, Saara miałaby być włączona w ramy gospodarcze i celne Francji.

b) Problem Saary po II wojnie światowej do roku 1949

Zabiegi Francji na arenie międzynarodowej wokół oderwania Saary i innych prowincji nadreńskich od Niemiec nie uległy zmianie po kapitulacji Rzeszy hitlerowskiej. Francuzi nalegali, aby doszło do spotkania Wielkiej Czwórki, która miałaby m. in. ustalić przebieg całej zachodniej granicy Niemiec. Od takiego rozstrzygnięcia spraw granicznych uzależniała Francja swą zgodę na centralną administrację Niemiec. Oderwanie prowincji nadreńskich i internacjonalizacja Zagłębia Ruhry stanowiło wówczas — wg francuskiego punktu widzenia — niezbędny warunek dla uzyskania zgody Francji na jedność Niemiec¹⁹.

Podobne stanowisko reprezentował przedstawiciel Francji w Sojuszniczej Radzie Kontroli gen. Koenig, który uzależniał swą zgodę na centralną administrację Niemiec od ustalenia zachodniej granicy Niemiec według koncepcji francuskiej. Tymczasem jednak francuskie plany odnośnie do Niemiec nie zyskują aprobaty sojuszników. Projekt rozczłonkowania Niemiec został przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię wkrótce po konferencji poczdamskiej zarzucony, a Związek Radziecki nigdy tej koncepcji nie popierał. Tylko Francja, mając na uwadze swoje korzyści, stała nadal na stanowisku rozczłonkowania Niemiec²⁰, oderwania Ruhry i Saary oraz sfederowania pozostałego obszaru Niemiec na zasadach państw związkowych²¹. W nocie wystosowanej 12. 2. 1946 r. do trzech wielkich mocarstw²² rząd francuski wyraża swój negatywny stosunek do jakiegokolwiek centralnej władzy niemieckiej i domaga się jak najszybszego rozstrzygnięcia powojennego statusu Saary.

Również memorandum przedłożone przez francuską delegację na paryskiej sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych z dn. od 25. 4. do 15. 5. 1946 r., dotyczące prawnego położenia Zagłębia Ruhry, Nadrenii, Saary oraz reorganizacji Niemiec²³ powtarza znane roszczenia do Saary, a więc wyłączenie jej spod jurysdykcji Sojuszniczej Rady Kontroli, żądanie pobytu wojsk francuskich w tym okręgu i unii gospodarczej Saary z Francją. Charakterystyczna

¹⁹ „The Times” z dn. 14. 3. 1946.

²⁰ Por. plany francuskie w „Die Weltmächte vor der Deutschen Frage” 1946/47. „Europa-Archiv” 1947, s. 621—631.

²¹ Das Rhein-Ruhrproblem. „Europa-Archiv”, nr 1, 1946, s. 3—8.

²² „La Documentation Française”, Notes et Etudes Documentaires, nr 582, 27. 3. 1947, s. 6. Obszernie kwestią centralnej administracji Niemiec zajmuje się również list ministra spraw zagranicznych Rządu Tymczasowego Republiki Francuskiej do ambasadora Stanów Zjednoczonych w Paryżu z dn. 1. 3. 1946. Źródło: Documents on Germany under occupation. 1945—1954. Selected and edited by Beate Ruhm von Oppen. London 1955, s. 110—113 (skrót: Documents on Germany).

²³ „Documents on Germany”, s. 125—128.

jest także wypowiedź Bidault podczas drugiego posiedzenia Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w Paryżu w dn. 10. 7. 1946 r. Na temat zachodniej granicy Niemiec powiedział on wówczas m. in.²⁴:

„... Nic nie może być przedsięwzięte dopóki, dopóty nie są rozstrzygnięte granice powojennych Niemiec i nie można oczekiwać po władzach okupacyjnych że będą realizować dalekowzroczną politykę, dopóki nie będzie ostatecznie wiadomo o przyszłości niemieckiego terytorium. Konferencja poczdamska zawarła układy w zasadzie tymczasowe dotyczące wschodnich Niemiec, w rzeczywistości jednak ostateczne, czego nie kwestionuje rząd francuski. Pozostało jeszcze zdecydować o losie Niemiec zachodnich. Nie chcę powracać do francuskich propozycji odnośnie do Zagłębia Ruhry, Nadrenii i Saary, z wyjątkiem stwierdzenia, że nasze stanowisko nie uległo zmianie i że jest niemożliwością tę kwestię nadal odkładać”.

Anglia i Stany Zjednoczone nie wyrażały sprzeciwu wobec zamiaru Francji włączenia Saary w orbitę jej wpływów. Koła brytyjskie i amerykańskie liczyły, że drogą ustępstw wobec roszczeń francuskich w stosunku do Saary zyskają poparcie Francji dla reprezentowanej przez USA i W. Brytanię polityki wobec Niemiec. Z tego okresu pochodzi wypowiedź ministra spraw zagranicznych Stanów Zjednoczonych Byrnesa, który w lipcu 1946 r. stwierdził²⁵:

„Rząd Stanów Zjednoczonych gotów jest zgodzić się, żeby Saara została wyjęta spod administracji centralnej Niemiec i aby administrowana była ona przez Francję do czasu ostatecznego uregulowania granic Niemiec”.

Również w słynnym przemówieniu Byrnesa, wygłoszonym dn. 6. 9. 1946 r. w Stuttgarcie, punkt widzenia rządu amerykańskiego na problem Saary kształtował się następująco²⁶:

„Stany Zjednoczone nie uważają, że mogłyby odrzucić pretensje Francji, która w ciągu 70 lat była trzykrotnie ofiarą najazdu niemieckiego, do terytoriów Saary, której gospodarka była od dawna ściśle związana z Francją. Oczywiście, jeśli terytorium Saary zostanie wcielone do Francji, to będzie ona musiała odpowiednio dostosować swoje pretensje do odszkodowań ze strony Niemiec”.

Rząd brytyjski też popierał pretensje Francji do Saary. Wyciąg z raportu z paryskiej sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych złożonego przez Bevina 4. 6. 1946 r. na forum angielskiej Izby Gmin²⁷ stwierdza, że Anglia w pełni uznaje roszczenia francuskie, ale najpierw winien być rozwiązany problem Niemiec jako całości. Także w przemówieniu brytyjskiego ministra spraw zagranicznych w Izbie Gmin dn. 22. 10. 1946 r. znalazła się taka oto charakterystyka poglądów rządu brytyjskiego na problem Saary²⁸:

„Rząd Jego Królewskiej Mości gotów jest zaakceptować projekty francuskie odnośnie do Saary pod warunkiem odpowiedniego dostosowania odszkodowań

²⁴ B. Meissner, *op. cit.*, s. 85—86.

²⁵ Z. Ciechomska, *Spór o Saarę między Francją a NRF*. Warszawa 1957, s. 11.

²⁶ „Zbiór Dokumentów” nr 10/11. 1946 s. 355.

²⁷ „Documents on Germany”, s. 139—141.

²⁸ „Documents on Germany”, s. 180—186.

francuskich oraz dokładniejszego określenia terenu, o który chodziłoby. W interesie górników i innych robotników Saary leży, aby sprawa ta załatwiona została możliwie szybko...”.

Jedynie Związek Radziecki odrzucał zamiar oddzielenia Nadrenii, Zagłębia Ruhry i Saary bez plebiscytu. Podobnie również nie popierał projektu przymusowego sfederowania Niemiec. Przedstawiciel ZSRR oświadczył w związku z tym na posiedzeniu Rady Ministrów Spraw Zagranicznych 10. 7. 1946 r.²⁹:

„... W ostatnich czasach modne stały się rozmowy o rozbiciu Niemiec na poszczególne 'autonomiczne' państwa, o federalizacji Niemiec, o oderwaniu od nich Zagłębia Ruhry. Wszystkie wnioski tego rodzaju wypływają z nastawienia na zniszczenie Niemiec i przekształcenie ich w kraj rolniczy, albowiem nie trudno zrozumieć, że bez Zagłębia Ruhry i Saary nie mogą one istnieć jako samodzielne i zdolne do życia państwo. Ale mówiłem już, że zniszczenie Niemiec nie powinno być naszym zadaniem, jeśli drogą są nam interesy pokoju i spokoju. Oczywiście jeśli naród niemiecki wypowie się w wyniku plebiscytu w całych Niemczech za przekształceniem ich w państwo federacyjne, albo jeśli w wyniku plebiscytu w poszczególnych byłych państwach niemieckich wypowie się on za oderwaniem od Niemiec, to z naszej strony rozumie się, nie może być żadnego sprzeciwu...”

Po paryskiej konferencji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w 1946 r. francuskie stanowisko wobec problemów niemieckich nie uległo zmianie. Francja nadal nie godziła się na pozostawienie Nadrenii i Zagłębia Ruhry w jakiegokolwiek formie w granicach Niemiec. Restytuowanie niezależnych od siebie państw niemieckich w ich historycznych granicach uważali Francuzi za najwłaściwsze rozwiązanie zagadnienia niemieckiego, gdyż utworzenie w Niemczech władzy centralnej uniemożliwiłoby — ich zdaniem — sprawowanie przez Francję kontroli w Nadrenii, Zagłębiu Ruhry i Saarze³⁰.

Z biegiem jednak czasu, wskutek nacisku Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych, Francja wycofała swój projekt rozczłonkowania Niemiec i wyraziła zgodę na gospodarczą jedność Niemiec pod kontrolą Sojuszniczej Rady Kontroli, z wyłączeniem jednak Saary, która winna rozwijać się w ramach gospodarczego organizmu Francji.

W 1947 r. odbyły się dwie konferencje Rady Ministrów Spraw Zagranicznych. Pierwsza z nich obradowała w Moskwie od 10 marca do 24 kwietnia. Poprzedziło je spotkanie zastępców czterech ministrów spraw zagranicznych, którzy zebrali się w styczniu, aby opracować wytyczne dla przyszłego traktatu pokoju z Niemcami. Zastępcy rozpatrywali również roszczenia terytorialne zgłoszone przez państwa sąsiadujące z Niemcami. Spośród tych krajów występujących z roszczeniami terytorialnymi wobec Niemiec, tylko Francja była członkiem Rady Ministrów Spraw Zagranicznych. Francja ponownie zgłosiła chęć oderwania Saary. Wydaje się, że wówczas Francja wysuwając roszczenia o Saarę, miała na uwadze nie tylko obszar Saary z lat 1919—1935,

²⁹ W. M. Mołotow, Zagadnienia polityki zagranicznej. „Książka i Wiedza”, Warszawa 1950, s. 49—50.

³⁰ J. Freymond, *op. cit.*, s. 27—28.

ale również tzw. obszar administracyjny Saary, rozszerzony zarządzeniem francuskich władz okupacyjnych z 17. 7. 1946 r. o okręg Saarburg i Wadern, wzdłuż Mozeli aż do granicy Luksemburga³¹.

Konferencja moskiewska miała opracować podstawy traktatu pokojowego z Niemcami. Dlatego Francja czyniła zabiegi wokół uzyskania poparcia swego stanowiska w sprawie Saary.

Amerykański sekretarz stanu Marshall poparł roszczenia Francji, uzasadniając to stanowisko w swoim wystąpieniu z 9. 4. 1947 r.³² tym, że Francja nie pragnie politycznego wcielenia Saary do Francji. Co więcej, Amerykanie wyrazili wówczas pełną zgodę na wyłączenie Saary z przedwojennych granic Niemiec oraz spod jurysdykcji Sojuszniczej Rady Kontroli i na administrowanie jej wyłącznie przez Francję. Odpowiednio jednak wskutek tego winny być zmniejszone reparaacje przysługujące Francji. Ostateczna decyzja co do granic Saary, zdaniem Marshalla, powinna zapaść w traktacie pokoju. Przedstawiciel ZSRR uznał posunięcia Francji na terenie Saary za akty jednostronne, nie uzgodnione z Sojuszniczą Radą Kontroli. Dał temu wyraz w oświadczeniu złożonym 17. 3. 1947 r. na posiedzeniu Rady Ministrów Spraw Zagranicznych podczas omawiania rozdziału raportu Sojuszniczej Rady Kontroli Niemiec, poświęconego zasadom ekonomicznym i reparaansom³³:

„... Wiadomo również, że administracja francuska za pomocą swoich jednostronnych aktów z końca roku ubiegłego oddzieliła Zagłębie Saary od reszty Niemiec. Zagadnienie to również nie było omawiane w Sojuszniczej Radzie Kontroli. Także w tym wypadku Rada Kontroli została postawiona przed faktem dokonanym. Nie można się zgodzić z taką metodą rozstrzygania ważnych zagadnień w Niemczech...”

Zarazem jednak delegat radziecki uznał za słuszne domaganie się przez Francję węgla niemieckiego, m. in. węgla Saary³⁴. Także negatywnie ustosunkował się rząd radziecki do projektu oddzielenia Nadrenii i Zagłębia Ruhry i wskutek tego rozbitcia obszaru Niemiec. Takie posunięcie — zdaniem delegata radzieckiego — doprowadziłoby do likwidacji państwa niemieckiego, czego nie można usprawiedliwić interesami pokoju³⁵.

Przeciwno posunięciom francuskim w Saarze zaprotestował w Sojuszniczej Radzie Kontroli jedynie przedstawiciel radziecki marsz. Sokołowski, który oświadczył 21 listopada 1947 r.³⁶:

„Począwszy od grudnia roku ubiegłego francuskie władze okupacyjne przy pomocy szeregu odrębnych posunięć doprowadziły faktycznie do oddzielenia okręgu Saary od pozostałych części Niemiec, przy czym Rada Kontroli została

³¹ „The Times” z 10. 1. 1947.

³² „Germany 1947—1949. The Story in Documents”. The Department of State, s. 148.

³³ Mołotow, *op. cit.*, s. 275—276.

³⁴ Mołotow, *op. cit.*, s. 307.

³⁵ Mołotow, *op. cit.*, s. 327—328.

³⁶ E. Osmańczyk, Niemcy 1945—1950. „Książka i Wiedza”, Warszawa 1951. s. 237, przypis 52.

w tym wypadku postawiona wobec faktu dokonanego. Tymczasem jest rzeczą oczywistą, że podobne posunięcia można podejmować jedynie na podstawie wspólnej decyzji rządów czterech mocarstw sojuszniczych i że powinny być one rozpatrywane przez Radę Kontroli”.

Konferencja moskiewska nie doprowadziła jednak do porozumienia między Wielką Czwórką w sprawie kluczowych problemów Niemiec.

Bez pozytywnego wyniku zakończyła się konferencja ministrów spraw zagranicznych w Londynie trwająca od 25 listopada do 15 grudnia 1947 r. Konferencja ta została właściwie zerwana przez min. Marshalla, który prze-forsował wniosek o jej odroczenie.

Problem Saary znalazł się tu również ponownie na wokandzie obrad. Min. Bidault już po konferencji, charakteryzując stanowisko delegacji francuskiej, podkreślił, iż Francja nadal podtrzymuje swe najważniejsze żądania zarówno odnośnie do Saary, jak i do odrębnego uregulowania sprawy Nadrenii i Zagłębia Ruhry³⁷.

Brytyjski minister spraw zagranicznych Bevin wystąpił wówczas z propozycją powołania nowej komisji do zbadania całokształtu zagadnień granic Niemiec. Propozycję tę poparł delegat USA — Marshall i delegat Francji — Bidault. Związek Radziecki nie zaakceptował tego projektu³⁸. Stanowisko ZSRR w sprawie granic Niemiec nie uległo bowiem zmianie. Problem ten winien być rozwiązany łącznie z innymi ważnymi kwestiami traktatu pokoju z Niemcami³⁹. W trakcie tej konferencji sekretarz stanu Marshall w swym oświadczeniu z 15. 12. 1947 r.⁴⁰ wyraził opinię, że:

„...Trzy delegacje są zgodne, iż terytorium Saary powinno być oddzielone od Niemiec i połączone gospodarczo z Francją. Związek Radziecki nie zgadza się na to.”

Tym samym mocarstwa zachodnie zgodziły się jednomyślnie, aby oddzielona politycznie i gospodarczo od Niemiec Saara została wyłączona spod jurysdykcji Sojuszniczej Rady Kontroli. W zamian za to Francja zrezygnowała z żądania odszkodowania z bieżącej produkcji przemysłowej Niemiec oraz ze swojej części odszkodowań, przyznanej jej przez Międzysojuszną Agencję Reparacyjną (IARA)⁴¹.

Konferencje ministrów spraw zagranicznych oraz ich zastępców miały za cel przygotowanie traktatu pokoju z Niemcami. Brak jednak jedności w planach czterech mocarstw uniemożliwił wówczas zawarcie tego traktatu. Traktat pokoju z Niemcami można było zawrzeć tylko wtedy, jeśli ze strony niemieckiej wystąpi partner upoważniony do podpisania go, tzn. uznany

³⁷ Cytat za biuletynem Zachodniej Agencji Prasowej z 18. 12. 1947.

³⁸ B. Meissner, *op. cit.*, s. 141 oraz P. Calvocoressi, *Survey of International Affairs 1947—1948*. Oxford University Press 1952, s. 235.

³⁹ Mołotow, *op. cit.*, s. 392—394.

⁴⁰ „Documents on Germany”, s. 261—262.

⁴¹ Por. sprawozdanie IARA dla rządów państw będących jej członkami. „Documents on Germany”, s. 564—573.

przez wielkie mocarstwa rząd niemiecki. Z taką propozycją wystąpił Związek Radziecki, który przedłożył mocarstwom zachodnim na konferencji londyńskiej w listopadzie 1947 r. pięciopunktową propozycję⁴², przewidującą m. in. utworzenie centralnego demokratycznego rządu niemieckiego, dopuszczenie przedstawicieli Niemiec na konferencję pokojową, podpisanie tego traktatu przez rząd Niemiec. Ale właśnie przeciw wskrzeszeniu jednolitych Niemiec z centralną władzą Francja założyła swe *veto*. Min. Bidault stanął bowiem na stanowisku, że zanim Francja będzie mogła zgodzić się na powstanie rządu centralnego — musi być rozwiązany problem niemieckiej granicy zachodniej (z punktu widzenia Francji problem Saary i bezpieczeństwa Francji). Francja uważała, że Niemcy zdecentralizowane w swej strukturze i związane jedynie na sposób federacyjny nie będą dla niej groźne. Stanowisko to domagające się zmiany zachodniej granicy Niemiec można by więc uzasadnić następująco: oderwanie zachodnich terenów Niemiec położonych po lewej stronie Renu utworzyłoby strefę buforową między Francją a Niemcami, przy jednoczesnym zachowaniu prymatu wpływów francuskich na tych terytoriach. Tym samym Francja uzyskałaby kontrolę nad potencjałem gospodarczym byłej Rzeszy hitlerowskiej. Te propozycje francuskie, przedstawione pozostałym trzem mocarstwom, spotkały się na konferencjach poświęconych sprawom Niemiec z różną reakcją. Od negatywnej Związku Radzieckiego, do przychylniej na pewnych odcinkach ze strony zachodnich sojuszników ze względu na potrzebę pozyskania poparcia ze strony Francji wobec ich separatystycznych zamierzeń, zwłaszcza zaś na wyrażenie zgody przez Francję na przyłączenie jej strefy do złączonych w formie Bizonii stref angielskiej i amerykańskiej⁴³. Udział Francji bowiem w okupacji Niemiec znalazł swój ostateczny wyraz w czterostronnych uchwałach wielkich mocarstw z 5. 6. 1945 r.⁴⁴. I tak oświadczenie trzech głównych mocarstw w sprawie stref okupacyjnych z 5. 6. 1945 r. stwierdza, że Francji zostaje przydzielona strefa zachodnia. Uchwały czterostronne zostały z kolei potwierdzone w uchwałach poczdamskich z 2. 8. 1945 r.⁴⁵. Mocą tych porozumień w skład francuskiej strefy okupacyjnej weszła Nadrenia, Palatynat, Wirtembergia i Badenia. Również Saara stanowiła część francuskiej strefy okupacyjnej.

⁴² Mołotow, *op. cit.*, s. 394.

⁴³ Patrz układ brytyjsko-amerykański odnośnie do połączenia brytyjskiej i amerykańskiej strefy okupacyjnej Niemiec. N. York 2. 12. 1946. Tekst: „Zbiór Dokumentów” nr 4/1948, s. 155—166 oraz układ modyfikujący układ w sprawie Bizonii z dn. 2. 12. 1946 r. Waszyngton 17. 12. 1947. Tekst „Zbiór Dokumentów” nr 4/1948, s. 198—221. Statut okupacyjny będący podstawą utworzenia z 3 zachodnich stref okupacyjnych Trizonii został ogłoszony podczas konferencji waszyngtońskiej 3 mocarstw zachodnich 8. 4. 1949. Tekst: „Documents on Germany”, s. 377—379.

⁴⁴ „Zbiór Dokumentów” nr 10/1947, poz. 37.

⁴⁵ K. Skubiszewski, Materiały do ćwiczeń z prawa międzynarodowego publicznego. Zeszyt pierwszy. PWN Poznań 1951, s. 44—62.

II. POWOJENNE POSTANOWIENIA TERYTORIALNE KSZTAŁTUJĄCE
GRANICE SAARY

Saara została w marcu 1945 r. zajęta przez wojska amerykańskie i do 10. 7. 1945 r. znajdowała się pod zarządkiem amerykańskich władz wojskowych. Władze te utworzyły w pierwszej fazie swej działalności okupacyjnej okręg gospodarczy jako tzw. Główny Zarząd Środkowego Renu i Saary z siedzibą w Neustadt. Ten okręg gospodarczy składał się z Saary, Palatynatu i Hessji (Rhein-Hessen)⁴⁶.

Dopiero na mocy uchwał wielkich mocarstw z 5. 6. 1945 r. wojska amerykańskie zostały wycofane z Saary i zastąpione przez francuskie siły zbrojne, a obszar Saary został przejęty przez władze francuskie jako część francuskiej strefy okupacyjnej. Kiedy Saara stała się częścią francuskiej strefy okupacyjnej, władze francuskie zaczęły stosować odrębną politykę wobec tego okręgu. Jedność gospodarcza Saary z resztą Niemiec, zachowana przez władze amerykańskie w postaci wspólnego zarządu gospodarczego *Mittelrhein—Saar*, została zlikwidowana przez odłączenie Saary, której obszar stał się od 27. 7. 1945 r. „jednostką terytorialną posiadającą szczególną, niezależną od pozostałych części strefy francuskiej, jedność gospodarczą”⁴⁷. W ślad za tym gospodarczym odłączeniem Saary od Niemiec zostaje ona dekretem administracji strefowej z 5. 9. 1945 r. wyodrębniona jako samodzielna jednostka administracyjna i podlega tzw. *Délégué Supérieur de la Sarre*. Było to posunięcie sprzeczne z postanowieniami uchwał poczdamskich nakazujących zachowanie jedności Niemiec i poza kwestią wschodnich granic Niemiec nie wprowadzających jakichkolwiek zmian w zachodniej granicy Niemiec.

Odrębność polityki francuskiej w Saarze od pozostałych części strefy uwidoczniła się również na płaszczyźnie zmian granic samej Saary. Francuskie władze okupacyjne dokonały bowiem trzykrotnie korektur granicy tego terytorium, uzasadniając to najczęściej względami ekonomicznymi lub komunikacyjnymi⁴⁸. Projekty granic Saary przybierały różną postać — od pozostawienia Saary w granicach poplebiscytowych z 1935 r. aż do przywrócenia granic z 1814 r.⁴⁹. Nie bez wpływu na kwestie graniczne pozostawały interesy sąsiedniej Alzacji i Lotaryngii, pod kątem których korzyści Francja przeprowadzała zmiany granic.

Pierwsza zmiana granicy Saary została dokonana 18. 7. 1946 r. Francuskie władze okupacyjne przyłączyły do Saary ok. 1500 km² z terenów

⁴⁶ W. Widhofer, *Die Eingliederung des Saarlandes in die Bundesrepublik Deutschland*, Bonn 1960, s. 11.

⁴⁷ Tamże, s. 12.

⁴⁸ Wykaz rozporządzeń francuskich władz okupacyjnych regulujących zmiany granic podaje „*Gesetzgebung und Abkommen des Saarlandes*”, H. H. Nölke Verlag, Hamburg 1954, s. 23—24.

⁴⁹ Freymond, *op. cit.*, s. 24 oraz tamże mapka nr 1, obrazująca granice Saary w l. 1790—1935.

należących do Nadrenii. Obszar ten składał się ze 142 gmin. Terytorium Saary wg granic określonych tym rozporządzeniem stało się nieco większe niż to, które znajdowało się pod okupacją francuską, zgodnie z traktatem pokoju z 1919 r., a które 15 lat później — po plebiscycie 1935 r. — zostało przyłączone do Niemiec. Rozporządzenie z 18. 7. 1946 r. powiększyło dawne terytorium Saary o okręg Saarburga, Wadern i innych mniejszych miast. Dzięki temu włączono do zagłębia kopalnie uprzednio pozostające poza nim i rozciągnięto obszar Saary aż po granicę niemiecko-luksemburską, którą tworzy Mozela. Są to ziemie leżące na północ względnie północny zachód od właściwej Saary. Wskutek tych przesunięć terytorialnych ludność Saary powiększyła się o blisko 97 000 osób. Przyłączenie tych terenów do Saary miało również znaczenie komunikacyjne, objęły one bowiem drogi biegnące z Trewiru do Luksemburga oraz linię kolejową stanowiącą ważną arterię wywozu węgla ze Saary.

Władze francuskie — uzasadniając swe decyzje — podkreślały, że rozporządzenie to nie zmienia w niczym stanu prawnego Saary wobec Francji czy Rady Kontrolnej w Berlinie. Prawnie — zdaniem Francji — były to tylko zmiany administracyjne wewnątrz strefy francuskiej. Min. Bidault na konferencji moskiewskiej w marcu 1947 r. oświadczył, że zmiany te służą ułatwieniom celnym i komunikacyjnym między Saarą a Luksemburgiem⁵⁰. Jednak w ślad za zmianą granic Saary nastąpiły inne posunięcia wskazujące na fakt, że władze francuskie pragną traktować Saarę jako część wydzieloną ze swojej strefy okupacyjnej. Tak więc dn. 22. 12. 1944 r. władze francuskie ustanowiły kontrolę celną między terytorium Saary a resztą francuskiej strefy okupacyjnej. Pod pozorem kontrolowania ruchu ludności i towaru oraz nielegalnego przewozu kapitałów odgrodzono terytorium Saary od pozostałej części strefy i ustanowiono granicę celną. Dokładny zakres kontroli celnej określony został przez trzy rozporządzenia podpisane przez głównodowodzącego francuskich wojsk okupacyjnych gen. Koeniga. Dotyczą one:

- 1) poddania tranzytu osobowego przez granicę Saary kontroli w postaci pozwoleń (paszportów) władz francuskich,
- 2) nakładają te same ograniczenia na tranzyt dóbr,
- 3) zabraniają transferu kapitałów między terytorium Saary a resztą strefy francuskiej.

Krok ten został uznany przez prasę niemiecką za dowód aneksji Saary przez Francję⁵¹.

Również trzy wielkie mocarstwa były zaskoczone decyzją władz francuskich. Związek Radziecki skomentował je jako krok jednostronny i niespodziewany⁵². Rząd brytyjski zwrócił się do rządu francuskiego o urzędowe i ścisłe informacje w sprawie zmian w Saarze. Natomiast gen. Clay,

⁵⁰ Freymond, *op. cit.*, s. 28.

⁵¹ „Rheinische Post” nr 79 z 30. 11. 1946.

⁵² „Prawda” z 31. 12. 1946.

amerykański gubernator wojskowy w Niemczech, oświadczył, iż ustanowienie granicy celnej między Saarą a resztą Niemiec stanowi „całkowicie jednostronną akcję, o której nie była poinformowana Sojusznicza Rada Kontroli w Berlinie”⁵³. Władze francuskie ze swej strony podkreślały, że rząd francuski poinformował pozostałe trzy mocarstwa o swoich posunięciach w Saarze. Miało to miejsce w Nowym Jorku w grudniu 1946 r., gdzie min. Couve de Murville powiadomił ministrów: Bevina, Byrnesa i Mołotowa o specjalnych krokach zapobiegawczych, podjętych w Saarze. Z wyjaśnień francuskiego ministra wynikało, że choć została stworzona granica między Saarą a resztą Niemiec, to jednak granica między Saarą a Francją pozostaje nadal równie pilnie strzeżona jak przedtem⁵⁴.

Zarzut o jednostronności polityki francuskiej — twierdził „Le Monde”⁵⁵ — i krytyka zarządzenia o wprowadzeniu granic celnych jest niesłuszna, bowiem należałoby wówczas unifikację gospodarczą strefy amerykańskiej i brytyjskiej uznać również za pociągnięcie jednostronne. Dziennik wyrażał nadzieję, że sprawa Saary nie będzie przedmiotem nieporozumień na konferencji ministrów spraw zagranicznych w Moskwie, gdyż w istocie wszystkie mocarstwa stosowały politykę jednostronną i dlatego nie mogą mieć do siebie pretensji. Po ustanowieniu granic celnych francuski zarząd wojskowy wprowadził ograniczenia dla Niemców w ruchu pasażerskim do Saary. Odtąd na wyjazd do Saary konieczny był paszport, a także dozwolone było posiadanie tylko 100 marek.

Następna modyfikacja granicy nastąpiła dn. 6. 6. 1947 r. Francuski zarząd wojskowy wydał rozporządzenie, mocą którego część tzw. rozszerzonego Zagłębia Saary wróciła pod administrację strefy francuskiej. Rozszerzenie granicy dokonane w lipcu 1946 r. miało na celu osiągnięcie bezpośredniego połączenia między Saarbrücken a Luksemburgiem. Ponieważ jednak stwierdzono, że taki podział terytorialny stawiał w bardzo niedogodnej sytuacji Trewir, wobec tego granicę Saary częściowo cofnięto. Zwrócono mianowicie z powrotem do Nadrenii i Palatynatu 62 gminy przyłączone w 1946 r. Tereny te obejmują część powiatu Saarburg i Wadern. Z drugiej jednak strony 13 innych gmin przygranicznych włączono do Saary we wschodniej jej części. Mimo zwrotu pewnych terenów do francuskiej strefy okupacyjnej, nadal pozostał mały pas wzdłuż Mozeli, zabezpieczający wspólną granicę między Saarą a Luksemburgiem. Tekst tego rozporządzenia został przekazany rządowi mocarstw okupacyjnych oraz według oświadczeń gubernatora strefy, gen. Koeniga, powinien być dołączony do traktatu pokojowego z Niemcami. Nowe wytyczenie granicy Saary było uważane przez Francję za ostateczne. Angielski minister spraw zagranicznych komentując przed Izbą Gmin posunięcia władz francuskich dn. 11. 6. 1947 r. zaznaczył⁵⁶, że rząd brytyjski

⁵³ L. Clay, *Decision in Germany*. New York 1950, s. 133.

⁵⁴ „The Times” z 24. 12. 1946.

⁵⁵ „Le Monde” z 1. 1. 1947.

⁵⁶ „Keesing's Contemporary Archives”, s. 8680 B.

nie ma żadnych obiekcji do granic Saary, proponowanych przez rząd francuski, a które obecnie charakteryzują się poważnym skróceniem po zwróceniu pewnych obszarów Niemcom.

Ostatnia wreszcie, trzecia z kolei, zmiana granicy między Saarą a Niemcami nastąpiła w wyniku decyzji powziętych przez państwa zachodnie. Komunikat z 7. 6. 1948 r.⁵⁷ wydany na konferencji londyńskiej sześciu państw poświęconej sprawie Niemiec stwierdzał w punkcie IV dotyczącym tymczasowego postanowienia terytorialnego, że:

„Delegacje postanowiły przedłożyć swym rządów propozycje dotyczące pewnych drobnych tymczasowych zmian granicznych w związku z zachodnią granicą Niemiec.”

Propozycje te zostały następnie przedłożone i przyjęte przez odpowiednie rządy podczas posiedzenia roboczego sześciu państw w Paryżu wiosną 1949 r. Wydany w tej sprawie komunikat z dn. 26. 3. 1949 r.^{57a} przypominał, że na konferencji londyńskiej w sprawie Niemiec w czerwcu 1948 r. przedstawiono propozycje dotyczące drobnych zmian terytorialnych zachodniej granicy Niemiec. Komunikat dalej podkreślał, że ze względu na nieprzewidzianą zwłokę zawarcia traktatu pokoju z Niemcami sześć rządów rozważyło konieczność „dokonania wstępnego badania problemu granic, czego wynikiem były małe poprawki graniczne, usprawiedliwione potrzebami administracyjnymi i warunkami usprawnienia komunikacji wzdłuż zachodniej granicy Niemiec”, że „problem granicy Niemiec będzie ponownie zbadany i ostatecznie ustalony w całości w traktacie pokoju”. Komunikat wprowadzał 31 drobnych poprawek granicznych wzdłuż granicy niemieckiej z Holandią, Belgią, Luksemburgiem, Saarą i Francją. Ogólny obszar terytoriów objętych zmianami wynosił 135 km² (ok. 52 mile kwadratowe) z ludnością ok. 13 500 osób. Dane obszary miały przejść pod administrację państw sąsiadujących z Niemcami.

Odnosnie do Saary komunikat stwierdzał, że „sześć rządów zbadało również granice obszaru Saary i postanowiło, że będą mogły być one zatwierdzone lub zmienione przez postanowienia traktatu pokojowego. Natomiast obecna granica winna być zachowana z drobnymi zmianami”.

Rząd radziecki w notach do tych państw z 5. 4. 1949 r.⁵⁸ uznał poprawki graniczne za bezprawne i zaznaczył, że zmiany w granicach Niemiec, na mocy powojennych porozumień między czterema mocarstwami, mogą być powzięte tylko w wyniku wspólnych decyzji rządów amerykańskiego, francuskiego i radzieckiego.

Komunikat ten stanowił więc uznanie *de facto* przez mocarstwa zachodnie oddzielenie Saary od Niemiec⁵⁹. Na mocy tego komunikatu rząd Saary wydał

⁵⁷ „Zbiór Dokumentów” nr 7/1948, s. 405.

^{57a} „Dokuments on Germany” s. 368—369.

⁵⁸ „Keesing's Contemporary Archives” 1949, s. 9926 A.

⁵⁹ Por. również omówienie treści tego komunikatu w art. E. Menzel, Die vertraglichen Regelungen über deutsche Gebietsabtretungen 1945—1949. „Europa Archiv” 1949, s. 2223—2230.

22. 4. 1949 r. ustawę wprowadzającą ustawodawstwo Saary na tereny przyłączone do niej⁶⁰. Ustawa ta w art. 1 wymienia tereny, które zostały wcielone do Saary. Położone są one we wschodniej części i obejmują gminę Kirrberg oraz część terenu powstałego ze skrzyżowania dróg Dunsweiler—Lautenbach i Dunsweiler—Höchen. Tereny te zostają przyłączone do powiatu Homberg. Ta trzecia korektura granicy niemiecko-saarskiej ustaliła ostatecznie, że terytorium Saary wynosiło 2567 km²⁶¹.

Dokładne oznaczenie granic Saary i całkowite wyłączenie jej z Niemiec spowodowało, że wydano przepisy regulujące szczegółowo kwestię przekraczania granic Saary i tworzące ze Saary obszar wyłączony z Niemiec. Ustawa z 3. 4. 1948 r.⁶² o przekraczaniu granic Saary, uchwalona przez *Landtag* Saary, wymagała w § 1 posiadania dokumentów uprawniających do przejścia granicy w miejscach i w czasie ustalonym. Natomiast rozporządzenia z dn. 22. 1. 1951 r.⁶³ i 20. 11. 1952 r.⁶⁴, wprowadzające ustawę z 3. 4. 1948 r. o przekraczaniu granic Saary, w swych pierwszych artykułach wyliczały punkty graniczne saarsko-niemieckie i saarsko-luksemburskie, w których może się odbywać mały i duży ruch graniczny. Wszystkie te przepisy sprawiły, że granica między Saarą a Niemcami nabrała charakteru granicy państwowej.

Traktowanie Saary jako części terytorium francuskiego można zauważyć w notach z 8 i 12. 4. 1949 r.⁶⁵, których wymiana między Francją, Belgią i Luksemburgiem nastąpiła w związku z umową francusko-belgijską o wzajemnych ułatwieniach w poruszaniu się obywateli między Belgią a Francją. Również podobna wymiana not z 12 i 14. 5. 1949 r.⁶⁶ dotyczyła porozumienia belgijsko-luksemburskiego i francusko-luksemburskiego o przekraczaniu granic między stronami. Wreszcie trzecia z kolei wymiana not, wprowadzająca zastosowanie powyższych porozumień do Saary, miała miejsce w Paryżu dn. 6. 10. 1949 r.⁶⁷. Noty te postanawiały, że ułatwienia w postaci zniesienia paszportów między Francją, Luksemburgiem i Belgią rozciągają się również na obszar Saary i jego mieszkańców. Na koniec postanowienia te przybrały ostateczną postać w wymianie not, jaka nastąpiła w Paryżu 24 I 1950 r.^{67a}.

III. INNE POSUNIĘCIA WŁADZ FRANCUSKICH NA TERENIE SAARY WYODRĘBNIAJĄCE TEN OBSZAR Z TERYTORIUM NIEMIEC

Od pierwszych niemal dni okupacji Niemiec władze francuskie podjęły systematyczne kroki w celu odłączenia Saary od Niemiec i wcielenia jej do

⁶⁰ „Gesetzgebung und Abkommen des Saarlandes”, s. 95—96.

⁶¹ Per Fischer, *Die Saar zwischen Deutschland und Frankreich*, Alfred Metzner Verlag Frankfurt a. Main, Berlin 1959, s. 51.

⁶² „Gesetzgebung und Abkommen des Saarlandes”, s. 125.

⁶³ Tamże, s. 125—127.

⁶⁴ Tamże, s. 127.

⁶⁵ „United Nations”. Treaty Series t. 30, s. 45.

⁶⁶ „United Nations”. Treaty Series t. 31, s. 489.

⁶⁷ „United Nations”. Treaty Series t. 47, s. 365.

^{67a} „United Nations” Treaty Series t. 48, s. 306—309.

Francji. Już 5. 9. 1945 r., dekretem francuskiej administracji strefowej, terytorium Saary wyodrębnione zostało jako samodzielna jednostka administracyjna. W ciągu grudnia 1946 r. i stycznia 1947 r. następuje szereg aktów przygotowujących włączenie Saary w obręb celny Francji. Zamknięty został swobodny ruch ludności między Saarą a pozostałymi krajami strefy oraz następuje wprowadzenie granicy celnej, towarowej i pieniężnej między Saarą a resztą strefy francuskiej.

Dn. 28. 12. 1945 r. ustanowiono zarząd przymusowy dla wszystkich kopalń węgla. Dekretem z 16. 6. 1947 r. unieważniono dawny środek płatniczy *Reichsmarkę* i wprowadzono nowy w postaci marki saarskiej (*Saarmark*). Był to jednak — jak się okazało — pieniądz przejściowy, gdyż dn. 12. 11. 1947 r. wprowadzony został w Saarze nowy środek płatniczy tzw. frank saarski. Z kolei frank saarski został zastąpiony frankiem francuskim na podstawie umowy o unii monetarnej między Francją a Saarą⁶⁸. Frank ten stał się jedyną ustawową walutą obiegową. Spowodowało to zniesienie granic celnych między Francją a Saarą, z zachowaniem równocześnie bariery celnej między Saarą a strefą francuską i pozostałymi strefami. Wprowadzenie franka francuskiego na obszarze Saary pociągnęło za sobą konieczność reorganizacji płac, zarobków i cen wszystkich artykułów oraz przystosowania ich do cennika francuskiego.

Również życie polityczne Saary kształtowano pod kątem spopularyzowania wśród ludności i ułatwienia realizacji idei przyłączenia Saary do Francji. Za aprobatą władz francuskich stworzono ponadpartyjną organizację grupującą wszystkich zwolenników ścisłej unii z Francją. Organizacja ta, nosząca nazwę *Mouvement de Rattachement de la Sarre* (MRS), na różnych odcinkach życia społecznego propagowała ścisłą unię między Saarą a Francją. Ludność Saary w pierwszych latach po wojnie w poważnej liczbie popierała wówczas plany francuskie z następujących powodów⁶⁹:

1) Wyłączenie obszaru Saary z francuskiej strefy okupacyjnej spowodowało, że została ona zwolniona z płacenia odszkodowań wojennych i ponoszenia kosztów okupacyjnych;

2) Ludność Saary, mimo że w przeważającej mierze składała się z Niemców, uważała, iż znalezienie się pod wpływami Francji zapewni im lepszą sytuację materialną niż chaos gospodarczy powojennych Niemiec.

W październiku 1946 r. władze francuskie powołały w Saarze nową tymczasową administrację. Zarząd ten składający się z 6 departamentów (sprawiedliwości, wewnętrzny, finansów, ekonomiczny, pracy i oświaty) miał stanowić załączek przyszłego separatystycznego rządu Saary. Rząd francuski pragnął bowiem nie tylko na forum międzynarodowym, lecz również w drodze posunięć wewnętrznych zapewnić sobie kontrolowanie tego obszaru.

⁶⁸ We francuskim Zgromadzeniu Narodowym uchwała o przyrównaniu waluty Saary do pieniądza francuskiego zapadła 416 głosami przeciwko 184.

⁶⁹ „Rhein-Neckar-Zeitung” nr 272 z 20. 11. 1946.

Już podczas konferencji moskiewskiej w 1947 r. Francja w nocy swej z 27. 4. 1947 r.⁷⁰ wyszczególniła elementy, jakie mają znaleźć się w przyszłej konstytucji Saary. Miała więc ona być obszarem niezależnym od Niemiec i związanym z Francją ścisłą unią gospodarczą i celną. Władze francuskie powołały komisję mającą opracować projekt przyszłej konstytucji⁷¹. Projekt ten został ogłoszony w Paryżu we wrześniu 1947 r. Opracowano również nową ordynację wyborczą⁷², według której miały się odbyć pierwsze wybory do *Landtagu* Saary.

Wybory, przeprowadzone 5. 10. 1947 r., przyniosły zwycięstwo partiom reprezentującym stanowisko profrancuskie. 79% uprawnionych do głosowania wyraziło swe poparcie dla projektu nowej konstytucji⁷³. Pierwszy *Landtag* stał się instrumentem, który na drodze konstytucyjnej doprowadził do końca dzieło politycznego i gospodarczego powiązania Saary z Francją. Nowo wybrany parlament powołał specjalną komisję celem opracowania ewentualnych poprawek, które winny być wprowadzone do konstytucji. Został odrzucony m. in. wniosek frakcji komunistycznej, domagającej się podkreślenia w konstytucji łączności Saary z Niemcami, gwarancji włączenia Saary jako organicznej części do przyszłej republiki niemieckiej, wreszcie utworzenia niemiecko-francuskiej komisji, która by tymczasowo kierowała eksploatacją bogactw naturalnych Saary. Przyjęto za to w dyskusji nad projektem konstytucji dodatek przewidujący polityczną niezależność Saary od Niemiec.

Nowa konstytucja Saary ostatecznie weszła w życie 15. 12. 1947 r.⁷⁴. Rzeczą najistotniejszą w nowej konstytucji jest wstęp, w którym mowa jest m. in. o tym, że ludność Saary życzy sobie unii gospodarczej i celnej z Francją. Nowa konstytucja czyni ze Saary autonomiczny obszar administracyjny według wzorów francuskich (art. 60). Na terenie Saary ma obowiązywać waluta francuska oraz całkowity system finansowy i celny francuski. Francja ma obowiązek reprezentowania i obrony Saary na zewnątrz. Ponadto konstytucja przewiduje stanowisko francuskiego gubernatora posiadającego w zakresie gospodarczym uprawnienia ustawodawcze, a we wszystkich innych dziedzinach prawo nadzoru.

Powołany dn. 18. 12. 1947 r. pierwszy gabinet Saary z J. Hoffmannem, przedstawicielem partii chrześcijańsko-ludowej, na czele w *exposé*⁷⁵ wygłoszonym przez premiera tak uzasadnił potrzebę ścisłej unii z Francją:

⁷⁰ „Gesetzgebung und Abkommen des Saarlandes”, s. 57—58.

⁷¹ Tamże, s. 58—59.

⁷² Tamże, s. 59—66.

⁷³ Tylko komuniści, którzy uzyskali 2 miejsca w parlamencie, występowali przeciwko projektowi konstytucji. Partie proniemieckie nie brały udziału w wyborach.

⁷⁴ Tekst konstytucji Saary patrz „Gesetzgebung und Abkommen des Saarlandes”, s. 67—79 oraz „Jahrbuch des Öffentlichen Rechts der Gegenwart”, t. 9, Tübingen 1960, tamże artykuł Thieme W e r n e r, Die Entwicklung des Verfassungsrechts in der Saar von 1945—48, s. 423—474.

⁷⁵ „Le Monde” z 19. 12. 1947.

1) Saara, będąc obszarem przemysłowym o dużym stopniu zagęszczenia ludności, musi sprowadzać żywność z zagranicy, głównie z rolniczych terenów Francji;

2) Autonomia Saary będzie „pomostem” między Francją a Niemcami, który mógłby służyć „do wzajemnego zrozumienia się między dwoma tradycyjnymi dotychczas wrogami”;

3) Saara przez „szczerą i uczciwą współpracę” mogłaby służyć Europie za przykład zdrowej rozbudowy i wyeliminowania konfliktów prowokowanych przez istnienie nacjonalizmu.

Na początku 1948 r. został podpisany w Paryżu układ między Francją a Saarą⁷⁶, regulujący organizację sądownictwa w Saarze i upodabniający wymiar sprawiedliwości Saary do systemu francuskiego. Rząd francuski w tym samym czasie uznał autonomię Saary przez mianowanie pła Gilberta Grandvala, dotychczasowego gubernatora francuskiego w okręgu Saary, Wysokim Komisarzem. Uznając Saarę jako obszar autonomiczny rząd francuski zastrzegł sobie określone pełnomocnictwa, np. w dziedzinie obrony i polityki zagranicznej. Formalnie nadal najwyższym zwierzchnikiem Saary pozostał gubernator wojskowy strefy francuskiej. Kompetencje francuskiego Wysokiego Komisarza były bardzo szerokie. Wszystkie ustawy i rozporządzenia w Saarze wymagały jego aprobaty. Mianował on wysokich urzędników administracyjnych oraz decydował o przynależności państwowej mieszkańców w okręgu Saary. W razie incydentów, które mogłyby zagrozić postanowieniom konstytucji, Wysoki Komisarz miał prawo wydawania zarządzeń, które przywracałyby spokój w kraju.

Dalszym krokiem unifikacji gospodarczej Francji i Saary była unia celna między obu krajami, zapoczątkowana ujednoczeniem waluty obu państw. Unia ta weszła w życie 30. 3. 1948 r.⁷⁷

Proces odłączania Saary od Niemiec odzwierciedlił się również w dziedzinie przynależności państwowej mieszkańców tego obszaru. Ustawa o obywatelstwie Saary z 15. 7. 1948 r.⁷⁸ stwierdzała w § 2 o utracie obywatelstwa niemieckiego przez osoby, które w myśl § 1 posiadają lub nabędą obywatelstwo saarskie. Zostało to ponownie potwierdzone w ustawie o obywatelstwie z 25. 7. 1949 r.⁷⁹ zmieniającą ustawę z 15. 7. 1948 r. Obie te ustawy w rozdziale II § 4 stwierdzają, że Niemcom albo bezpaństwowcom, którzy w okresie przed 13. 1. 1935 r. (data plebiscytu — JM) co najmniej rok mieszkali w Saarze i brali czynny udział w kampanii wyborczej przeciwko reżimowi narodowo-socjalistycznemu, może być nadane tutejsze obywatelstwo. Ustanowienie nowych przepisów regulujących sprawy przynależności państwowej mieszkańców Saary pociągnęło za sobą konieczność zmian dotychczasowej ordy-

⁷⁶ „Gesetzgebung und Abkommen des Saarlandes”, s. 162—166.

⁷⁷ Tamże, s. 185—186.

⁷⁸ Tamże, s. 108—112.

⁷⁹ Tamże, s. 117—122.

nacji wyborczej, która w dokładny sposób rozgraniczyła osoby posiadające obywatelstwo Saary od osób posiadających obywatelstwo niemieckie. Równocześnie wprowadzono szereg przepisów, które na drodze prawnej zakazywały jakiegokolwiek działalności proniemieckiej i przeciwstawiającej się związaniu Saary z Francją. Powyższe sprawy reguluje ustawa o partiach politycznych z 17. 3. 1952 r.⁸⁰ i prawo o stowarzyszeniach z 13. 7. 1950 r.⁸¹ — akty prawne, normujące szczegółowo kwestię zalegalizowania partii politycznych i organizacji społecznych.

Francja nie tylko na odcinku politycznym i gospodarczym pragnęła wciągnąć Saarę w orbitę swych wpływów, lecz również na polu kulturalnym i oświatowym. Układ o obustronnej wymianie kulturalnej między Francją a Saarą — podpisany 15. 12. 1948 r. w Saarbrücken⁸² — gwarantował Saarze kulturalną opiekę Francji oraz import francuskich dóbr kulturalnych. Układ ten zlecił rządowi Saary wprowadzenie obowiązku nauczania jęz. francuskiego w miejscowych szkołach oraz zatrudnienia w zakładach naukowych i na wyższych uczelniach Saary francuskich naukowców i pedagogów. Podobnie też rząd francuski zastrzegł sobie prawo głosu przy obsadzaniu stanowiska rektora na uniwersytecie w Saarbrücken.

Nawet na odcinku wyznaniowym rząd francuski pragnął podkreślić odrębność Saary od reszty Niemiec. Mianowanie przez Watykan wizytatora apostolskiego dla okręgu Saary było interpretowane przez stronę francuską jako dowód uznania odrębności Saary przez władze kościelne⁸³.

Ten proces wyłączenia Saary z obszaru Niemiec powodował szereg konsekwencji, zwłaszcza natury gospodarczej. Powstał problem, jak traktować Saarę w wymianie towarowej między nią a resztą Niemiec oraz czy węgiel z kopalń Saary winien wejść do puli węgla wydobywanego na terenie wszystkich stref okupacyjnych. Podjęto więc dyskusję między przedstawicielami Francji, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Obrady na powyższe tematy toczyły się w Waszyngtonie i Berlinie w styczniu oraz w lutym 1948 r. i dotyczyły głównie technicznych problemów integracji Saary z gospodarką francuską. Podpisano wówczas dn. 20. 2. 1948 r. trójstronne porozumienie⁸⁴, regulujące gospodarczą unifikację Saary z Francją. Na podstawie tego porozumienia, które weszło w życie dn. 1. 4. 1948 r. handel między Niemcami a Saarą został potraktowany jako handel zagraniczny, a cały eksport Saary do reszty Niemiec miał być płacony w dolarach, jak to miało miejsce w wymianie zagranicznej stref okupacyjnych. Jedyne wyjątek stanowił węgiel, który do 1. 4. 1949 r. dostarczany w zmniejszonych ilościach

⁸⁰ Tamże, s. 134—135.

⁸¹ Tamże, s. 137—139.

⁸² Tamże, s. 186—191.

⁸³ Został nim Saarlandczyk Msgr. M. Schulien. Por. Freymond, *op. cit.*, s. 54.

⁸⁴ „La Documentation française”. Notes documentaires et Etudes nr 855 z 19. 3. 1948.

z Saary do Niemiec, miał być opłacany w markach. W zamian za zgodę Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii na zwolnienie Francji z obowiązku dostarczania węgla z Saary do Niemiec, delegacja francuska wyraziła zgodę na obniżenie swych pretensji do reparacji wojennych. Cyfrowo jednak nie określono wielkości tych ustępstw. Wreszcie porozumienie przewidywało, że dotychczas obowiązujące umowy handlowe między Bizonią a strefą francuską poddane zostaną rewizji. Oficjalny komentarz francuski dotyczący posunięć dokonywanych w Saarze stwierdzał, że Francja nie pragnie anektować Saary, a jedynie włączyć ją administracyjnie i gospodarczo. Jednak mimo tych obietnic trudno było zauważyć co wtedy łączyło Saarę z Niemcami. Bowiem fuzja gospodarcza Saary z Francją nie była wprawdzie aneksją *sensu stricto*, jednak wiadomo było powszechnie, że każda unifikacja gospodarcza rodzi w konsekwencji następstwa polityczne, prowadzące do połączenia danych terytoriów.

Ówczesna prasa niemiecka uznawała kroki Francji w Saarze za dowód nie zamaskowanych tendencji aneksjonistycznych. Rozwiązanie problemu Saary widziano wówczas w Niemczech na drodze przeprowadzenia plebiscytu pod nadzorem ONZ⁸⁵. Władze francuskie odrzucały jednak myśl o plebiscycie w sprawie unii gospodarczej, wychodząc z założenia, że *Landtag* Saary jest przedstawicielem mieszkańców tego okręgu. Z drugiej jednak strony wiadomo było, że organ ten był całkowicie uzależniony od dyrektyw francuskich. Można więc powiedzieć, że w latach 1945—1949 proces uniezależniania się Saary od Niemiec był już w zasadniczych sprawach zakończony. Są to lata największych wpływów Francji na tym obszarze po wojnie. Okres późniejszy jednak przyniósł proces odwrotny. Mimo wielu prób uniknięcia względnie powstrzymania ciężenia Saary ku NRF, Francja krok za krokiem rezygnowała ze swej hegemonii na tym terytorium, jak gdyby zgadzając się na nieuniknione włączenie Saary ponownie do Niemiec.

⁸⁵ „Neue Zeit” z 27. 11. 1947.